

EGE Sözcüğünün Kökeni Hakkında Açıklamalar

Explanations About the Origin of the Word Aegean

Hemen söyleyelim EGE denizi adının en eski biçimi ADALAR DENİZİ adlandırmasıdır. İngilizcesi **Aegean** biçiminde olan **EGE** sözcüğünün Batılı Etimoloji sözlüklerinde açıklanması ise;

“Yunanistan ile Küçük Asya arasındaki deniz, 1570'ler, geleneksel olarak adını, oğlunun öldüğünü düşündüğünde kendini denize atan Theseus'un babası Aegeus'tan alan; ama belki de kökeni bilinmeyen bir kelime olan Yunanca aiges (dalgalar) kelimesinden gelmektedir” biçiminde yapılmaktadır.

[Sea between Greece and Asia Minor, 1570s, traditionally named for Aegeus, father of Theseus, who threw himself to his death in it when he thought his son had perished; but perhaps from Greek aiges "waves," a word of unknown origin.]¹

Bu açıklama aslında Batılıların sözcüğün uzak geçmişteki anlamını veya kök anlamını net biçimde bilmediklerini ifade etmektedir.

EGE sözcüğünün ilk bakışta **“hegemony”** (hegemonya) sözcüğü köküyle ses değeri yakınlığından bahsedilebilir. Hegemonya sözcüğü **“özellikle bir sosyal grup veya ülke tarafından diğerleri üzerinde liderlik veya hakimiyet”** anlamında kullanılmaktadır. Batılı dillere girmiş olan bu sözcük aslında Türkçe EGEMEN (ege+men) sözcüğü kökteşi olmalıdır. Fakat Batılı sözlükler bu HEGEMONY sözcüğünü Yunan diline ve köken olarak da PIE *sag-eyo-, *sag- kökünden "aramak, izini sürmek, izlemek " anlamından türemiş olabileceğini düşünürler.

Egean sözcüğünün en eski yazılı örneğini 1570 yılı civarına adresleyen Batı dilbilimi **“hegemony”** sözcüğünü ise **1560**'lara götürebilirler. Bu arada Batılı Etimoloji sözlüklerinde yapılan açıklamalar açıkça tutarsızdır. Çünkü PIE *sag-eyo-, *sag- kökünden "aramak, izini sürmek, izlemek " anlamındaki **hēgeisthai** sözcüğü arasında anlam farkı ve ses değeri örtüşmemesi durumu söz konusudur. Yine de Batılılar bu sözcüğün de aslen Yunan tarihinde bir şehir devletinin baskınlığı; Yunan **hēgemonia'dan** "liderlik, yol gösteren, ilk giden;" ayrıca Attika'da Atina, Boeotia'da Thebes gibi "bir şehir devletinin diğerleri üzerindeki otoritesi veya egemenliği"; hēgemon'dan "lider, otorite, komutan, egemen", hēgeisthai'den "önderlik etmek", bağlantısıyla açıklamaya çalışırlar.² Bunlar yapılırken de açıklamalarına **“belki de”** sözcüğüne başvurarak devam eder ve "izini bulmak" anlamındaki fiile alakalı olabileceğine atıfta bulunurlar. **“Belki de”** sözcüğü aslında **“sözcük kökeninin nereden geldiğine emin değiliz belki şuradan belki buradan”** anlamındadır.

Diğer bir ifadeyle, tüm bu Batılı dil bilimi açıklamaları Batılıların bu sözcüklerin her ikisinin kökünü bilmediği veya birçok seçenekten hangisi olabileceğine emin olmadıkları anlamına gelmektedir.

Türk dilinde **EKE/EGE** biçimleri bulunan (sahip, ağa, ağabey, bey, yönetici, veli, lider/başkan, büyük-kardeş/büyüğüm (saygı ifadesi olarak)" gibi anlamlara gelebilen biçimde kullanılabilen sözcük Türkçe ile bağlantılı olmalıdır.

S. Nişanyan gibi, (sıklıkla) pek çok sözcüğün köklerine iyi nişan alamayan fakat her fırsatta bunları Türk diline köklü göstermemek için olsa gerek, sözcüklere zorlama yabancı kökler ileri süren Türkçesi

¹ EGE sözcüğünün Etymonline sözcüğünde açıklanma biçimini görmek için bakınız;

<<https://www.etymonline.com/search?q=Aegean>>

² HEGEMONY <https://www.etymonline.com/search?q=hegemony&ref=searchbar_searchhint>

bence zayıf olan dil bilimciler, EGEMEN sözcüğü için [*Fransızca **hégémon** sözcüğünden esinlendiği açıktır. Türkiye Türkçesi *ege "veli?" sözcüğünden türetilmesi fantezidir.*] gibi açıklamalar yaparlar.

HEGEMONYA sözcüğünün kendisi de aslında, öz Türkçe olan **EKE/EGE** sözcüğünden türemiş olmalıdır. Bu sözcüğün "**SAHİP**" anlamından anlam kaymasıyla "**YARATICI/TANRI**" anlamında bir isim olarak EGEM+BERDİ ("Sahip (Yaratıcı/Tanrı)+Verdi" anlamında) biçimiyle kullanıldığı da bilinmektedir.

Bu sözcüğün Moğol dilinde **AKA** biçimindedir ve "**ağabey**" anlamında ve "**büyük olana saygı unvanı ifadesi**" olarak kullanımı bilinmektedir. İşinde zayıf dil bilimcileri bu sözcüğü bile Arapça **AX** (erkek kardeş, saygı hitabı) köküne bağlamaya çalışırlar. Ancak Arapça biçimi de aslında Ön-Türk dillerinden Arap diline alıntılanmış olmalıdır.

Orta Türkçe döneminde sözcüğün; [Oğuzname, 1300 yılından önce] "**ağa-lar-nı**" (**ağabey**-ler-ini) biçiminde ve Kıpçak-Kuman Türk ağzında yazılmış [Codex Cumanicus, 1303] elyazmasında ise "**agasi**" (ağabeyi) biçiminde geçtiği de zaten bilinmektedir.

Bunun yanı sıra **EGE** sözcüğü kökeni için daha farklı açıklamalar da yapılmıştır ve bu açıklamalar da yine kökleri Türk diline bağlamaktadır.

Örneğin, dil bilimi adamımız, araştırmacı yazar sayın Arif Cengiz Erman'a göre **EGE** (Ege Denizi) anlamı EGEMEN sözcüğü ile ilintili değildir. Buna göre; [***EKE** ve **AKA** ilişkisi net değildir ve aslında Türkiye Türkçesinde "**iy**" olan bu söz, diğer Türk dillerinde "**iyə**" (Az. Türkçesi), "**ie**" (Kazakça/Kırgızca), "**iä**" (Tatarca), "**iğē**" (Uygurca/Özbekçe), "**eýe**" (Türkmence) biçimlerindedir ve TDK bu sözü, "**egemen**" değil de "**iyemen**" biçiminde türetseydi, belki doğru bir türetme olacaktı. Ama yine de gereksiz bir türetme olacaktı. Çünkü Türk dilinde Arapça "**hakimiyet**" sözünün karşılığı "**tabınlık**"tır. *Tabın* (hegemon/hâkim), *tabmak* (basmak, ezmek, tutmak) eyleminden türevidir. Bugün halen Türkmencede kullanılır.]*

Aslına bakarsanız sözcükler dilimizde eşanlamlıları ile birlikte yaşarlar ve **EKE/AKA/EGE** biçimleri sözcük kökleri olarak sözcüğe kök anlam havuzundan mana katarlar. Ayrıca ben Türkçesinde "**iy**" sözcüğünün de (veya diğer Türk dillerinde "**iyə**" (Az. Türkçesi), "**ie**" (Kazakça/Kırgızca), "**iä**" (Tatarca), "**iğē**" (Uygurca/Özbekçe), "**eýe**" biçimlerinin) ve muhtemelen de zamanla anlam değişmesine uğramış **EKE/AKA/AGA** sözcüklerinin hep birlikte ortak bir uzak-geçmiş-kök sözcükten (muhtemelen EXE/AXA) biçiminden değişime uğrayarak türemiş olabileceğini düşünüyorum. Bu düşüncemin nedenini daha önce muhtelif makalelerimde yazmıştım. Burada tekrar etmeyeceğim fakat esasen insan konuşması erken başlangıcında doğan sözcük köklerinin doğuşu itibarıyla tek veya az sayıda anlamla birlikte değil esasen çok çeşitli ve birbirine uzak görünen anlamlar toplusuyla doğduğunu öne sürüyorum. Bu görüşüme göre esas olan ses değeri örtüşmesi veya yakınlığıdır ve anlamlar her yöne ve biçime olmakla muhtelif şekillerde zamanla kayarak doğduğu biçimden uzaklaşabilir.

Buna karşın doğru hatırlıyorsam sayın Erman sözcüğün asıl kökünü şu şekilde ifade etmişti; [*Etrüskçe "**aixe**" (okunuşu "**aikhe**"), **dalgalı/çalkantılı** (**agitated, waving**) demek. Bu söz Latinceye "**aestus**" olarak evrilmiş. Bu ön Türkçe "**aixe**" sözü, eski Türk diline de "**yayık**" olarak evrilmiş. Divan-ı Lugat ut-Türk'te Kaşgarlı Mahmut, "**yay**" (**yaymak**) sözünün anlamını "**çalkalamak, sallamak**" olarak; "**yayık**" sözünün anlamını da "**huyu döne**k" olarak verir. Bugün ise süt çalkaladığımız aygıtta "**yayık**" diyoruz.] açıklaması yapmıştı.*

Bu açıklama da açıkçası, **EGE** sözcüğünün anlamını açıklarken akla yatkın geliyor. Yani, buraya kadar iki esas fikri açıklamış olduk. **EGE** sözcüğü ister **EKE/AKA/AGA/EGE** biçimleri ile açıklansın ister Etrüskçe "**aixe**" (okunuşu "**aikhe**"), **dalgalı/çalkantılı** (**agitated, waving**) sözcüğüne bağlansın, her iki

durumda köken Ön Türk dilinde olmuş oluyor. Fakat sözcüğün kökü herhangi bir PIE geçmiş bağa sahip değildir.

Bütün bunların yanı sıra, Aigai adını eski Yunancada keçi anlamına geldiği söylenen “αίγα” biçiminde de görüyoruz. Bu isim aynı zamanda Aigai Antik Kenti (Manisa'nın Yunus Emre ilçesinin Köseler Mahallesi yakınında bulunan) için de kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar EGE ismi ile bu ΑΙΓΙΑ biçimini de bağlantılı görebilirler. Yani, bazıları bu **EGE** sözcüğünün anlamını (*sözüm ona Yunan dilinde geçmişte var olduğu ileri sürülen ve “keçi” anlamına geldiği söylenen*) “**Aigai**” adıyla bağlantılı görüyorlar. “**Aigai**” adı Yunan diline **keçi** anlamında geçmiş olabilir. Fakat Yunanlılar bunun sebebini sanırım kendileri de bilmezler veya köklerden açıklayamazlar. Çünkü, bu Ön Türkçe **erkek/erkek-keçi** anlamındaki **ERKE/ERKEÇ** (bazı ağızlarda **İRKEÇ**) sözcüğünden dolayıdır. Bu sözcük dilimizin farklı ağızlarında “erkek/erkek-keçi” anlamında kullanılmaktadır. Divanü Lügati't-Türk'de (1073 yılında) bu sözcük **ERKEÇ** biçiminde “**genç teke**” anlamında geçmektedir.

Sözcük kökü **ER-** çok eskidir ve hatta Sümer dilinde bulunur. Yunan dilinde ve Avrupa dillerinde yazılı örnekleri Türkçeye kıyasla daha gençtir.

Çoğu dil bilimcisi, Türkçe **ER** sözcüğü ile Latince “**-arius/vir/ary**”, Almanca “**Herr**”, Sümerce “**ir**”, İngilizce “**-er**” (“**teach-er/öğretmen**” gibi, vb.) sözcükleriyle arada herhangi bir bağlantı görmez. Ancak, büyük olasılıkla böyle bir bağlantı vardır. Bu düşünce sadece Eski Türkçeyi derinlemesine bilmeyen ve “Batılı PIE hayali/rüya dilbilimi” çıkarımına sarılmış dilbilimciler arasında yaygındır.

Yani, sonuç olarak, **EGE** sözcüğü kökeni için burada andığımız olasılıklardan hangisini kabul ederseniz edin, kökleri yine Ön Türk dilindeki bir kelimeye çıkar fakat hayali dil gruplarına bağlanamaz. Çünkü birisi yazılı en eski ses değeri biçimi ve anlam örtüşmesi sunan gerçek bir kök dile referans verirken diğeri PIE hayali dil grubuna referans verir. Bir gerçek kök varken bir hayali kök yaratıp ona referans vermeye de dil bilimi denilemez diye düşünüyorum.

Ayrıca bugün EGE denizi olarak anılan bölgenin asıl adı ADALAR DENİZİ biçimindedir. Mesela Çaka Bey'in ve diğer eski denizcilerimizin bu bölgeye “Adalar Denizi” dediği zaten bilinmektedir. Yaygın bilinmeyen fakat bilmemiz gereken gerçek ise Dünya üzerinde denizlerin ve coğrafi bölgelerin eski adları genellikle Ön Türk dili kökenlidir. Batılılar çoğunlukla kendi isimlerinin anlamını bilmediği gibi bu eski dönem toponim adlandırmaların kökünü ve kök anlamını da bilmezler. Fakat iyi uydururlar.

PIE Etimoloji biliminde hangi sözcüğün fonetik değerini veya anlamını geçmişe doğru takip edersen et sonuçta çok büyük oranda Ön Türk dillerine çıkarsın. Çünkü bu dil gerçek bir kök dildir. PIE denilen diller ise görece olarak tarihin son dönemlerinde biçimlenmiş toplama dillerdir. Tam da bu yüzden bazı dil bilimciler PIE dedikleri sözcük köklerini gerçekte bilemediklerinde ona bir hayali kök yaratma ihtiyacı duydukları için bu PIE denilen kavramı 18. yüzyılda imal etmişti.

Ahmet Ardıç

Ekim 2022